

Justina MINELGAITĖ

*„Su valia ir su motoru
ryžos užkariauti orą“¹:
Istorinės Prezidentūros
Kaune renginiai, skirti
„Lituanicos“ skrydžio
per Atlantą 80 metų
sukakčiai*

Jau devintus metus visuomenei atidaryta Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune neapsiriboja vien muziejine veikla. Bendravimas su lankytojais, jų įtraukimas į kasdienį muziejaus šurmulį, pilietiškumo pamokos mažiems ir dideliems – vienas svarbiausių šios institucijos siekių. Parodos, kurias rengiant gali prisidėti visi, atnešę savo šeimos fotografijų ar daiktų, žinių turnyrai, piešinių konkursai, balsavimas, renkant reikšmingiausius tarpukario Lietuvos įvykius ar žmonės, bėgimo varžybos – aktyvus bendravimo su lankytojais pavyzdžiai. Nemaža dalis muziejaus renginių jau tapo tradiciniais ir yra svarbūs tiek Kaunui, tiek visai Lietuvai.

2013 m. Lietuvos Respublikos Seimui paskelbus Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio per Atlantą metais, Istorinė Prezidentūra aktyviai prisidėjo minint šią datą. 2013 m. gegužės 1 d., skrydžio per Atlantą 80-mečio proga, Istorinės Prezidentūros sodelyje buvo atidaryta didelio formato nuotraukų paroda „Vardan tos Lietuvos! S. Dariaus ir S. Girėno gyvenimo skrydis“. Tai jau septintoji Istorinės Prezidentūros paroda, rengta po atviru dangumi. Ankstesniais metais kauniečiai ir miesto svečiai, tyrinėdami senąsias fotografijas, galėjo „persikelti“ į Lietuvos žemės ūkio pramonės parodas, pirmąją Lietuvos Tautinę olimpiadą, miesto ir valstybės šventes, susipažinti su Kauno miesto transporto istorija, pasigilinti į miesto ir upių draugystę. 2013 m. paroda buvo skirta prisiminti pirmuosius lietuvių lakūnus, skrydžiu sujungusius Šiaurės Ameriką ir Europą. Kauniečiai ir miesto svečiai jau pamėgo kasmet Istorinės Prezidentūros sodelyje rengiamas parodas, todėl ir šiemet nuotraukas mielai paskolino

¹ Frazė iš P. Pakštirankos eilėraščio *Atlanto nugalėtojams*.

Vytauto Didžiojo karo, Lietuvos aviacijos ir Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejai. Rengiant parodą konsultavo Lietuvos aviacijos muziejaus vyr. muziejininkas Jonas Čepas.

1933 m. liepos 15 d. į skrydį maršrutu Niujorkas–Kaunas pakilusių „Lituanicos“ lakūnų istorija net ir praėjus 80 metų vis dar žavi patriotiškumu, atsida-
vimu idėjai bei tikėjimu svajone. Šio dueto žygis šiandien taip idealizuotas, kad mitai kartais užgožia tikrus istorinius faktus. Turbūt ne daug kas plačiau žino apie lakūnų asmeninius gyvenimus, aktyvią visuomeninę veiklą, apsisprendimą skristi ir ilgą pasiruošimą kelionei. Visa tai siekta papasakoti parodoje „Vardan tos Lietuvos! S. Dariaus ir S. Girėno gyvenimo skrydis“. Apie lakūnų skrydį per gyvenimą pasakoja 16 didelio formato nuotraukų, kurias galima skirstyti į keletą tematinių grupių.

Pirmoji – aktyvi S. Dariaus veikla Lietuvoje 1920–1927 m. Kaip ir S. Girėnas (tuo metu dar Stasys Girskis), S. Darius (tikroji pavardė – Jucevičius-Daraišius) dar vaikystėje dėl šeimyninių aplinkybių palikęs gimtinę emigravo į JAV. 1920 m. grįžo į Lietuvą ketindamas pagelbėti tėvynainiams nepriklausomybės kovose. Įstojęs į Karo mokyklą dar labiau susidomėjo aviacija, tęsė šios srities mokslus. Skraidė Lietuvos karo aviacijos eskadrilėse. Pirmosiose parodos nuotraukose S. Darius – karo lakūnų pratybose ir laisvalaikio metu, per Klaipėdos krašto sukilimą, bekalbantis su užsienio šalių atstovais.

S. Darius buvo aktyvus sportininkas, kartu su Karoliu Dineika, Elena ir Stepu Garbačiauskais populiario sportą Lietuvoje. Būsimasis lietuvių tautos herojus sportavo daugiau kaip dešimt sporto šakų, nacionalinėje futbolo rinktinėje žaidė vartininko pozicijoje, pats treniravo sportininkus, mokė juos taisyklių. Pirmosios krepšinio taisyklės buvo išleistos jo iniciatyva. Tad kita parodos nuotraukų grupė pristato S. Darius kaip sportininką, žaidžiantį futbolą su Lietuvos karo aviacijos komanda, atstovaujantį Lietuvos fizinio lavinimosi sąjungos krepšinio komandai, kovojantį ledo ritulio aikštelėje kartu už „Aviacijos“ komandos garbę.

1927 m., kariuomenėje pasiėmęs metus atostogų, S. Darius išvyko į JAV. Jo galvoje užgimė mintis skristi per Atlanto vandenyną. Grįžęs į Ameriką, S. Darius aktyviai ieškojo bendrakeleivių ir finansinių rėmėjų. Siūlė šią avantiūrą giminaičiams, kitiems lakūnams, net žymiam boksininkui Šakei Žukauskui. Paieškos truko tol, kol susipažinęs su kitu Amerikos lietuvių lakūnu Stasiu Girskiu įtikino jį skristi kartu. Tuomet prasidėjo sunki ir varginanti lėšų paieška. Buvo įkurtas Skridimo rėmėjų komitetas. Daugiausia pajamų gauta iš Amerikos lietuvių aukų, dalyvaujant aviacijos šventėse. Sukaupę pinigų, lakūnai įsigijo lėktuvą „Bellanca“, kurį gerokai patobulinę paruošė skrydžiui. Lėktuvą pakrikštijo lietuvišku „Lituanicos“ vardu. Šį etapą iliustruoja dar trys parodos „Vardan tos Lietuvos! S. Dariaus ir S. Girėno gyvenimo skrydis“ nuotraukos. Jose – S. Girėnas, stovintis prie rekonstruojamo lėktuvo variklio, S. Darius, aptariantis skrydžio planus su patyrusiu lakūnu Jimmy Meiternu, taip pat abu

lakūnai, pozuojantys prie jau parengtos „Lituanicos“. Pasiruošimas vyko Čikagoje, o skristi planuota iš Niujorko. Tad kitose trijose fotografijose užfiksuotos lakūnų atsisveikinimo su giminėmis ir bičuliais prieš išskrendant į Niujorką akimirkos bei įspūdingas šventinis išleistuvių vakaras S. Dariaus seserų restorane. Ir paskutinė palydų nuotrauka – jau prieš pakylant iš Floyd Bennetto oro uosto į Kauną: lakūnai ne tik gerbėjų, bet ir tautiniais rūbais apsvilkusių lietuvaičių apsuptyje.

Paskutinė, liūdniausia, parodos dalis – trys nuotraukos su tragiškomis lakūnų sutiktuvėmis Europoje. Iki Kauno belikus apie 650 km, beveik 7 000 km nuskrudusi „Lituanica“ papuolė į audrą, ir, greičiausiai ieškodama vietos nutūpti tuometėje Vokietijos teritorijoje, užkliudžiusi medžių šakas sudužo. Apie tragediją liudija katastrofos fotografija. Nors lakūnai nepasiekė užsibrėžto tikslo – atsikristi į Kauną, skrydis sukėlė didžiulę patriotinę bangą Lietuvoje: grįžtančios „Lituanicos“ laukė keliasdešimt tūkstančių lietuvių. Kitoje fotografijoje užfiksuotas lakūnų karstų sutikimas Kauno oro uoste. Čia susisiekimo ministras Vytautas Vileišis prie lakūnų karstus dengiančių vėliavų prisega Vyčio Kryžiaus V laipsnio, Lietuvos Šaulių sąjungos žvaigždės ir Lietuvos Skautų svastikos ordinus. Čia pat, girdami lakūnų ryžtą, kalbas sakė užsienio valstybių atstovai, Lietuvos pareigūnai. Šalyje buvo paskelbtas gedulas, o didžiulė minia, atlydėjusi karstus iki Kauno arkikatedros bazilikos, vėliau per dabartinę Vilniaus gatvę, Laisvės alėją, Vytauto prospektą palydėjo juos į Kauno miesto kapinių koplyčią (dabartiniame Ramybės parke). Paskutinėje parodos nuotraukoje – iškilminga laidotuvių procesijos eiseną. Čia galima matyti, kaip iš šalia gatvės esančių gyvenamųjų namų ant lakūnų karstų metamos gėlės, o žmonės procesiją stebi net užsilipę ant stogų.

Lakūnų atminimui pagerbti buvo skirtas ir kitas kartu su parodos atidarymu vykęs renginys. Tą pačią 2013 m. gegužės 1 d. surengtas jau trečiasis Istorinės Prezidentūros bėgimas „Ir stok už garbę Lietuvos!“ Kauno miesto gatvėmis. Kismet bėgimas turi savo dedikaciją. Ankstesnių metų bėgimas buvo skirtas 1938 m. Lietuvos Tautinės olimpiados dalyviams, dar kitas – Pirmosios Lietuvos Respublikos valstybės moterims pagerbti. 2013 m. bėgime sulaukta labai daug sporto, aviacijos, istorijos entuziastų. Iš anksto dalyvauti užsiregistravo 612, o varžybų dieną prie starto linijos stėjo 478 dalyviai. Jie bėgo 3,3 km ir 10 km trasas. Varžybų dalyviai startavo Istorinėje Prezidentūroje, bėgo Laisvės alėja iki Soboro ir atgal, finišavo vėl Istorinės Prezidentūros kiemelyje. Bėgimą rengė Istorinė Prezidentūra Kaune kartu su Kauno miesto savivaldybe, Kauno bėgimo mėgėjų klubu ir Lietuvos bėgimo mėgėjų asociacija. Šiomis varžybomis siekiama atgaivinti tarpukario bėgimo Kauno miesto gatvėmis tradiciją. Išlikusi ikonografinė medžiaga ir rašytiniai šaltiniai liudija, jog anuomet bėgimo varžybos Laisvės alėja būdavo ypač populiarios, sutraukdavo daugybę bėgimo entuziastų ir minias smalsuolių stebėtojų bei sirgalių.

Varžybų starto paskelbimo renginyje, kuris vyko kartu su lauko stendų parodos atidarymu, dalyvavo Prezidentas Valdas Adamkus, europarlamentarė Radvilė Morkūnaitė-Mikulėnienė, Kauno miesto Tarybos atstovai, kiti garbūs svečiai. Renginį Lietuvos valstybės himnu pradėjo Lietuvos karinių oro pajėgų orkestras. Po Istorinės Prezidentūros vadovės Renatos Mikalajūnaitės, J. E. Prezidento ir kitų garbių svečių sveikinimo žodžių vyko viktorina. Jos metu visi susirinkusieji, teisingai atsakę į parodos kuratorės Justinos Minelgaitės klausimus apie S. Darių ir S. Girėną, laimėjo suvenyrines dovanėles. Savo klausimus buvo parengę ir Prezidentas V. Adamkus, europarlamentarė R. Morkūnaitė-Mikulėnienė, Kauno mero pavaduotojas Vytautas Vasilenko, o Kauno miesto mero klausimą uždavė jo patarėjas Aurimas Ramoška. Viktorinos dalyviai sužinojo, kokios buvo tikrosios S. Dariaus ir S. Girėno pavardės, kas sugalvojo „Lituanicos“ pavadinimą, kiek kainavo lėktuvas skrydžiu per Atlantą ir kt. Renginio dalyvių nuotaiką kėlė linksmos tarpukario dainininkų A. Šabaniausko ir D. Dolskio melodijos. Visi susirinkusieji galėjo pasivaišinti arbata. Prisiminę istorines akimirkas ir viktorinoje laimėję atminimo dovanėlių, bėgikai stojo prie starto linijos. Startą davė renginio globėjas Prezidentas V. Adamkus.

Po dešimties minučių paaiškėjo pirmieji nugalėtojai. 3,3 km vyrų grupėje pirmąją vietą iškovojo Regimantas Tarasevičius (10:30,6), antrąją – Karolis Lazdauskas (10:38,2), trečiąją – Martynas Šalaševičius (11:07,8). Iš moterų 3,3 km greičiausiai atbėgo Jurgita Levertavičiūtė (12:44,8), antroji – Gintarė Smelstoriūtė (13:06,2), trečioji – Rita Sakalauskytė (13:39,4). 10 km vyrų grupės prizininkai: pirmasis Petras Prancūnas (34:09,5), antrasis – Antanas Žukauskas (34:17,6), trečiasis – Domantas Balsys (34:23,5). 10 km moterų grupės trejetukas: nugalėtoja – Sada Bukšnienė (43:34,4), antroji – Agnė Klebaskaitė (44:19,1), trečioji – Inga Žvinytė (44:28,3).

Greičiausi bėgikai buvo apdovanoti sparnų statulėlėmis bei diplomais, taip pat R. Morkūnaitės-Mikulėnienės dovanomis, nugalėtojai gavo ir specialų bėgimo globėjo Valdo Adamkaus prizą. Atminimo dovanos buvo įteiktos jauniausiam ir vyriausiam bėgimo dalyviams. Šiemet jauniausio bėgiko prizą dalijosi 7-mečiai dvynukai Vilija ir Juozas Poderiai. Vyriausiu bėgimo dalyviu paskelbtas 81 metų Matas Ankudavičius. Taip pat buvo apdovanotas ir greičiausias muziejininkas, kuriuo tapo Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus atstovas Ričardas Milukas. Visi varžybų dalyviai gavo bėgimo sertifikatą, o 100 greičiausiųjų, bėgusių 3,3 km, ir visiems, bėgusiems 10 km, prisiminimui įteikti žali suvenyriniai bėgimo marškinėliai.

Istorinės Prezidentūros renginius, skirtus S. Dariaus ir S. Girėno atminimui, dalyvavę žmonės įvertino ypač palankiai. Svarbi istorinė sukaktis buvo pristatyta netradiciškai, o sportas tik padidino jaunosios auditorijos motyvaciją dalyvauti ir domėtis kultūriniu gyvenimu. Taip muziejus siekia ugdyti aktyvų, tvirtą, sveiką ir kultūringą pilietį, kuris, pasirėmęs šūkiu „su valia ir su motoru ryžkis užkariauti orą“, galbūt ryšis geriau pažinti ir Lietuvos istorijos platybes.